

DİKİLİTAŞ PULLU GEÇ ANTİKÇAĞ KİLİSESİ KAZILARINDA ELE GEÇEN
SİKKE BULUNTULARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER
*ASSESSMENTS ON COIN FINDS RECOVERED DURING EXCAVATIONS OF LATE
ANTIQUITY CHURCH OF THE DİKİLİTAŞ PULLU*

KASIM OYARÇIN* SUAT ŞAHİN**

Öz: Mersin ili, Bozyazı ilçesi, Dikilitaş mevkiinde bulunan Pullu arkeolojik sit alanında Anamur Müze Müdürlüğü başkanlığında 2017 ve 2018 yıllarında yapılan arkeolojik kazılar sonucunda, bazilikal planlı bir kilise ortaya çıkarılmıştır. Dikilitaş Pullu Kilisesi, Dağlık Kilikya Bölgesi'nde, Nagidus ile Anemurium kentlerinin arasında bir koy kıyısına, Geç Antikçağ'da inşa edilmiştir. Çalışmamızın konusunu, yapıda gerçekleştirilen kazılar sonucunda bulunan 17 Geç Antikçağ sikkeleri oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında sadece Dikilitaş Pullu kilisesi kazıları ve sikkeleri hakkında genel bilgi verilmemiş, aynı zamanda Dikilitaş Pullu Kilisesi sikkeleriyle, yine Dağlık Kilikya'da yer alan Anemurium, Celenderis, Olba ve Elaiussa Sebaste kentlerine ait Geç Antikçağ sikke verileriyle karşılaştırılarak bir takım numismatik verilere ulaşmak amaçlanmıştır. Ayrıca bölgenin tarihi hakkında yazılı kaynaklardan öğrendiğimiz bilgiler sikke buluntularıyla da doğrulanmaya çalışılmıştır. Dikilitaş Pullu Kilisesi'nde ele geçen Geç Antikçağ sikkeleri üzerinde hem Dağlık Kilikya Bölgesi'ndeki, Sasani akınlarının etkileri aranmış hem de yapının mimari kalıntılarıyla birlikte yorumlanarak inşa ve tadilat evreleri hakkında birtakım sonuçlar çıkarılmıştır. Dağlık Kilikya Bölgesi'ndeki arkeolojik kazılardan ele geçen Geç Antikçağ sikkeleriyle ilgili yayınların Anadolu'daki diğer antik bölgelere oranla oldukça az olması da çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Kilikya • Dikilitaş • Pullu • Geç Antikçağ • Kilise • Sikke

Abstract: Archaeological excavations carried out in 2017 and 2018 under the direction of Anamur Museum Directorate in the Pullu archaeological site in Dikilitaş, Bozyazı district of Mersin revealed a basilica church. The Dikilitaş Pullu Church was built in the Late Antiquity on the banks of a bay between the ancient cities of Nagidus and Anemurium in the Rough Cilicia region. The subject of our study is the composed of 17 coins dated to Late Antiquity found as a result of archaeological excavations carried out in the structure. Within the scope of the study, not only general information about the excavations and coins of the Dikilitaş Pullu Church was given, but also the Late Antiquity coin data of the Anemurium, Celenderis, Olba and Elaiussa Sebaste city, which are also located in the Rough Cilicia, were compared with the numismatic data. In addition, the information we have learned from the written sources about the history of the region has been tried to be confirmed by coin finds. On the Late Antiquity coins uncovered in the Dikilitaş Pullu Church, both the effects of the Sassanid attacks in the Rough Cilicia Region were searched and the results of the construction and renovation phases were interpreted with the architectural remains of the building. The fact that the publications on the Late Antiquity coins recovered from the archaeological excavations in the Rough Cilicia region is relatively low compared to other ancient regions in Anatolia also increases the importance of the study.

Keywords: Rough Cilicia • Dikilitaş • Pullu • Late Antiquity • Church • Coin

* Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Samsun.

0000-0001-5994-8638 | kasimoyarcin@gmail.com

** Anamur Müzesi Müdürü, Adnan Menderes Caddesi, Yalievleri, Anamur/Mersin. 0000-0002-6182-2345 suatsahin_23@hotmail.com

Makalenin yayınlanma aşamasındaki katkılarından dolayı Anamur Müzesi çalışanlarına teşekkürlerimizi sunarız.

Mersin İli, Bozyazı İlçesi, Narince Mahallesi, Dikilitaş Mevkii'nde, Pullu olarak adlandırılan alan içerisinde, bir koy kıyısında yer alan kilisede, ilk kazı çalışmaları 2017 yılında Anamur Müzesi Müdürlüğü'nce yapılmıştır. 2017 yılında gerçekleştirilen arkeolojik kazılar ve yapıyla ilgili yapılan ilk değerlendirmelerle ilgili, “*Dağlık Kilikia Kıyılarında Bir Erken Bizans Kilisesi: Pullu Kilisesi Kazı Çalışmaları ve İlk Bulgular*” adlı bir yayın yapılmıştır. Çalışma kapsamında, Pullu ören yerinde yürütülen kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan kalıntıların; çift narteksli, üç nefli bazilikal plan şemalı bir kiliseye ait olduğu, mimari kalıntılarının ve az sayıdaki mimari plastik verinin benzer örneklerle karşılaştırılması sonucunda, yapının Geç Antikçağ'da, MS V-VI. yüzyıllarda, olasılıkla da MS VI. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği ifade edilmiştir¹. 2017 yılındaki ilk yıl kazı çalışmalarında; I. Iustinianus (MS 527-565), Heraclius (MS 610-641) ve II. Iustinianus (MS 685-695) dönemlerine tarihlenen 1'er sikke olmak üzere toplam 3 sikke bulunmuştur.

Kilisenin kuzey duvarına bitişik birbirine paralel uzanan duvar kalıntılarının mahiyeti ve kilisenin planının kesin olarak ortaya çıkarılması amacıyla kurtarma kazılarına 2018 yılında da devam edilmiştir. 2018 yılında narteksin güneyinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları yapının doğu ve güney duvarlarının birleştiği noktalara yoğunlaşmış ve bu bölümdeki duvarların büyük bir bölümünün tahrip olduğu görülmüştür. Nartekste yapılan bu kazı çalışmaları sırasında biri I. Iustinianus (MS 527-565), diğeri Tiberius Constantinus dönemine (MS 578-582) tarihlenen 2 Geç Antikçağ sikkesi ele geçmiştir.

2018 yılı kurtarma kazıları kilise ana binasındaki kazı çalışmalarının tamamlanmasının ardından, kilise yapısının kuzey duvarına bitişik birbirine paralel uzanan duvar kalıntılarının işlevinin ve planının ortaya çıkarılmasına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde birbiriyle ilişkili 8 ayrı mekân ortaya çıkartılmıştır. Mekânların duvar yapısı, kilise yapısındaki kireç harçlı duvarlardan farklı olarak basite indirgenerek moloz yerel taşlardan kuru duvar tekniğinde çamur harç kullanılarak yapılmıştır. Açığa çıkartılan mekânların zemin kotlarının birbirinden farklı olmasından, mekânların arazinin eğimli yapısına uygun olarak teraslandırılarak inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Bazı noktalarda dış duvarlar tamamen tahrip olmuşken, kuzeydoğu yöndeki dış duvarlar ise, ana kaya yüzeyine göre şekillendirilmiştir. Kazısı tamamlanan mekânların zeminlerinde tuğla, taş döşeme veya sıkıştırılmış bir zemin uygulaması olmayıp doğal zeminle sonlandığı görülmüştür. Kilisenin inşasından sonraki zamanlarda yapılmış olan bu eklenti mekânlarda yapılan kazı çalışmaları sırasında mekânların içerisinde rastlanan ocak kalıntıları, depolama amaçlı kullanılan *in situ* durumdaki pithoslardan yola çıkarak mekânların dükkân veya depo işlevinde kullanıldıkları söylenebilir. M7 olarak adlandırılan mekânın 1.75 m uzunluğundaki güney duvarını açığa çıkarmaya yönelik çalışmalar sırasında da 12 adet sikke bir arada ele geçmiştir. Bu mekânda sikke buluntularının yanı sıra, 1 adet *in situ* durumda pithos dibi ve bunun 0.75 m kadar güney ve güneybatısında – 100 cm kotta yoğun miktarda amorf seramik parçaları bulunmuştur.

Dikilitaş mevkiinde, Pullu olarak adlandırılan alanda yapılan iki yıllık kurtarma kazıları sonucunda kilisenin planı tam olarak ortaya çıkarılmış ve kazı çalışmaları büyük ölçüde tamamlanmıştır (Fig. 1-2). Kilise yapısının kuzey duvarına bitişik birbirine paralel uzanan mekânların ise, 8'i açığa çıkarılmış ve kuzeybatı yönünde mekânların devam ettiği görülmüştür. Kilisenin ve eklenti mekânların planlarının ortaya çıkartılması ve Dikilitaş Milli Parkı (I. Derece Arkeolojik Sit Alanı) sınırları içerisinde kalmasından dolayı alanda yeni bir yapılaşma çalışması olmayacağından, 2018 yılı çalış-

¹ Beşaltı – Şahin 2018, 359-370.

Fig. 1. *Dikilitaş Pullu Kilisesi Hava Fotoğrafi*

Fig. 2. *Dikilitaş Pullu Kilisesi Hava Fotoğrafi*

Fig. 3. *Dikilitaş Pullu Kilisesi Eklenti Mekânları ve Geç Antikçağ Definesi'nin Bulunduğu M7 Nolu Mekân*

maları sonucunda, gerekli koruma önlemleri alınarak Pullu ören yerindeki kurtarma kazılarında son verilmiştir.

Kilise ve eklenti mekânlarda yapılan iki yıllık kazı çalışmaları sonucunda toplam 17 Geç Antik-çağ sikkesi ele geçirilmiştir. Sikkelerin imparatorlara göre dağılımına bakıldığında; en erken tarihli sikkelerin, Doğu Roma'nın en geniş sınırlarına ulaştığı refah düzeyinin yüksek olduğu I. Iustinianus dönemine (MS 527-565), en geç tarihli sikkenin ise, Iustinianus Hanedanlığı'nın son ferdi olan II. Iustinianus'a (MS 685-695) ait olduğu görülmektedir (Fig. 4). Sikkeler darphanelere göre dağılımında; Antiochia (10), Constantinopolis (2), Cyzicus (2), Nicomedia (2) ve Seleucia Isauria'da (1) sikkeler ile temsil edilmektedir. Darphanelerde, dikkati çeken ilk konu bölgeye yakın olan Antiochia darphanesinin temsil oranının diğer kentlere oranla oldukça yüksek olmasıdır. Sikkelerin birimlere göre dağılımına bakıldığında; 16 sikkenin bronz ve 1 sikkenin de altın olduğunu görmekteyiz. 1 altın sikke, Doğu Roma altın sikkelerinin ana birimi olan *solidus*'un yarısı değerindeki *semmissis* birimindedir. 16 bronz sikkenin ise, 14'ü *follis* (40 *nummia*), 2'si de *yarım follis* (20 *nummia*) birimindedir.

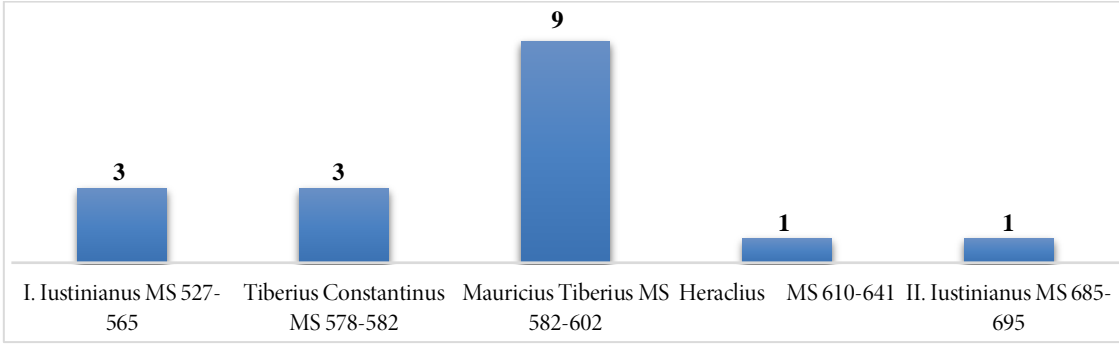

Fig. 4. Dikilitaş Pullu Kilisesi Sikkelerinin İmparatorlara Göre Dağılımı

Dikilitaş Pullu Kilisesi kazılarında bulunan sikkeler ikonografik olarak değerlendirildiğinde, sikkelerinin tamamının ön yüzünde imparatorların cepheden betimlendiği görülmektedir. MS IV. yüzyılın ilk yarısında I. ve II. Licinius'un cepheden, II. Constantinus'un 3/4 cepheden resmedilmiş sikkeleri basılmıştır². I. Iustinianus (MS 527-565) sikkeleri ile tam cepheden resmetme başlamış, profilden resmetme ise giderek azalarak MS VII. yüzyılda tamamen ortadan kalkmıştır³. I. Iustinianus döneminde MS 538/539 yılından itibaren sikkelerin ön yüzünde; imparatorun cepheden, tüy sorguçlu miğferli, zırhlı, sağ elinde haçlı globus, sol omzunda süvari betimli kalkan ve sağ boşlukta haçla betimlenmiş büstü yer almaya başlamıştır (kat. no. 1-3). Katalogdaki altın sikke dışındaki tüm sikkelerde, I. Iustinianus'un 12. iktidar yılından (MS 538/539) itibaren arka yüzdeki değer işaretlerinin sağ boşluğunda yer almaya başlayan iktidar yılını gösteren ve Latince harflerden oluşan sayılar bulunmaktadır⁴. Latin rakamlarıyla yazılan tahta çıkış yılı, bize aynı zamanda sikkenin basıldığı tarihi de vermektedir. Tahta çıkış yılı ile birlikte, genellikle ANNO (yıl) yazısı da görülür⁵.

İmparatorun cepheden betimlenen büstü dışında, katalogda tek örneği bulunan Heraclius dönemi sikkesinde ise, iki imparator hiyerarşik bir düzende ayakta durmaktadır. Heraclius döneminde 6 farklı tipte basılan *follisler*'in, 2. tipinin bir örneği olan sikkede; solda Heraclius, sağda Heraclius

² Breckenridge 1959, 29.

³ Tekin 2000, 22.

⁴ Grierson 1999, 18-19; Harl 2002, 10; Ünal 2004, 121.

⁵ Tekin 2000, 23.

Constantinus, chlamys ve taç giyimli olarak, sağ ellerinde haçlı globus tutar şekilde betimlenmişlerdir⁶. İmparatorların başları arasında da sade bir haç bulunmaktadır (kat. no. 16). Yaşça büyük olan kıdemli imparator, sikkeye bakanın solunda daha uzun boylu ve sakallı olarak, küçük olanı ise sağında sakalsız ve kısa boylu olarak tasvir edilmiştir⁷. Hristiyanlığın kabulü ile sikkeler üzerindeki pagan tasvirleri yerini Hristiyan dinini benimsetmenin bir yolu olarak haç ve christograma bırakmıştır⁸. Bunun bir yansıması olarak katalogdaki sikkelerin tamamında haç görülmektedir. Haç betimlemi; imparatorların taçlarının tepesinde, globusun üzerinde, sikkelerin boş kısımlarında ve arka yüzlerindeki değer harflerinin üstünde tasvir edilmiştir. II. Iustinianus dönemine tarihlenen katalogta tek örneği bulunan sikkenin arka yüzünde ise, küçük bir globus üzerinde potent haç yer almaktadır (kat. no. 17).

Dikilitaş Pullu Kilisesi sikkeleri ile karşılaştırma yapabileceğimiz yayımlı kazı buluntuları ve müze örnekleri bulunmaktadır. Çalışma konumuzu oluşturan Dikilitaş Pullu'da yer alan Geç Antikçağ Kilisesi'ne, yaklaşık 40-50 km mesafede Mersin ili, Aydıncık İlçesi'ndeki Celenderis kentinde yine bazilikal planlı bir Geç Antikçağ Kilisesi'ne ait sikke buluntularının bir kısmı yayınlanmıştır. Celenderis Agora Bazilikası 2008 yılı çalışmaları sırasında bulunan 76 sikkenin genel olarak düşük kondüsyonlara sahip olmaları nedeniyle 43'ünün imparatoru belirlenebilmiştir. 43 sikkenin 5'i Geç Roma Dönemi'ne tarihlenirken, I. Iustinus (1), I. Iustinianus (2), II. Iustinus (2), Mauricius Tiberius (3), Heraclius (22), II. Constans (8) sikkelye temsil edilmektedir (Fig. 5). İmparatorlara göre dağılımda ilk dikkati çeken konu Celenderis Agora bazilikasının altında, erken döneme tarihlenen bir yapı daha olduğundan en erkeni MS III. yüzyılın son çeyreğine kadar giden Geç Roma sikkelerinin de görülmesidir⁹. Dikilitaş Pullu Kilisesi'nde Mauricius Tiberius döneminde görülen yoğunluğun, Celenderis Agora bazilikasında; Heraclius ve II. Constans dönemlerinde görülmesi Sasani savaşlarının etkileri ve yapının olasılıkla MS VI. yüzyılın ikinci yarısından sonra uğradığı tahribattan kay-

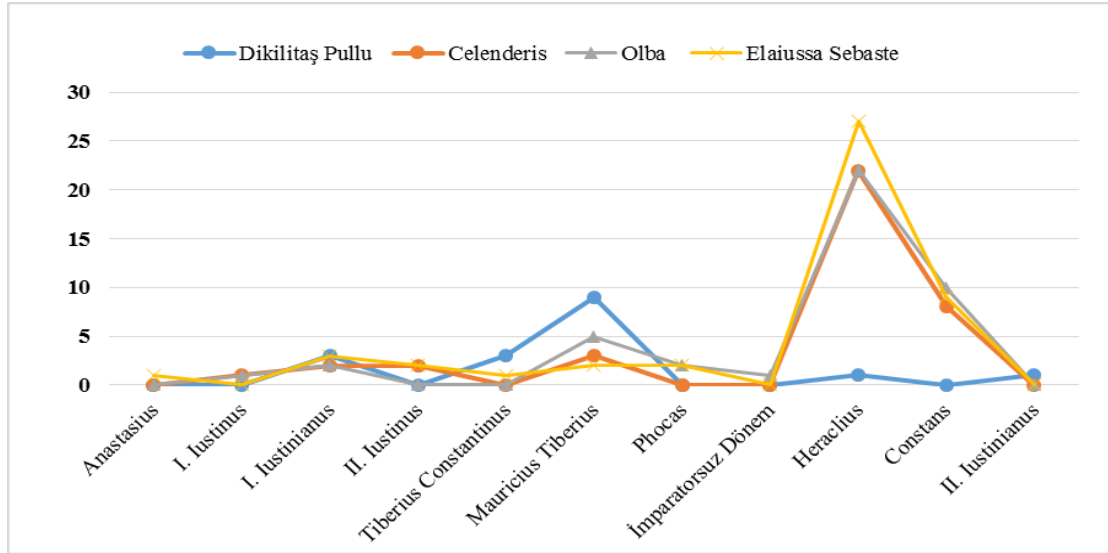

Fig. 5. Dağlık Kilikya Bölgesi Sikkelerinin İmparatorlara Göre Dağılımının Karşılaştırması

⁶ DOC II-I, 226-230; Demirel-Gökalp – Kılıç 2011, 253-254.

⁷ Ünal 2012, 5-6.

⁸ Ünal 2010, 20; 2015, 2.

⁹ Oyarçin 2015a, 239-264.

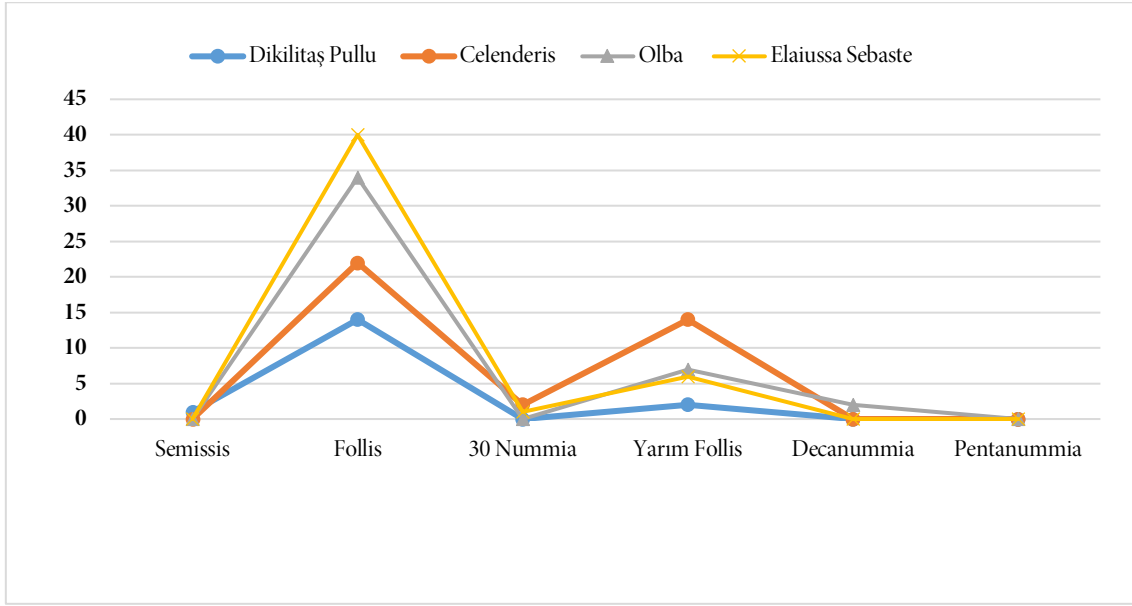

Fig. 6. Dağlık Kilikya Bölgesi Sikkelerinin Birimlere Göre Dağılımının Karşılaştırması

naklanmaktadır. Celenderis Agora bazilikası sikkelerinin darphanelere göre dağılımına bakıldığında; Constantinopolis (19), Antiochia (3), Cyzicus (2), Thessalonica (2) şeklindeken, 12 sikkenin darphanesi düşük kondüsyonlu olmaları nedeniyle okunamamaktadır.

Celenderis Agora bazilikası kazılarında ele geçen 38 Doğu Roma sikkesinin, 14'ü (20 *nummia*), 2'si (30 *nummia*), 22'si ise (40 *nummia*) değerindedir. Dikilitaş Pullu Kilisesi'nde kazılarında bulunan II. Iustinianus'a ait *semissis* birimindeki altın sikkenin örneği Celenderis Agora bazilikasında görülmezken, Dikilitaş Pullu Kilisesi'nde de, Heraclius'un 30 *nummia* değerindeki sikkelerinin örnekleri yoktur. Celenderis Agora bazilikasında ele geçip imparatoru tanımlanamayan sikkelerin, büyük çoğunluğu *pentanummia* biriminde iken, Dikilitaş Pullu Kilisesi buluntuları içerisinde *pentanummia* biriminde sikke bulunmamaktadır (Fig. 6).

Dikilitaş Pullu Kilisesi sikke buluntularıyla karşılaştırma yapabileceğimiz bir diğer çalışma ise Olba tiyatrosu kazılarında bulunan Geç Antikçağ sikkeleridir. Tiyatro kazılarında ele geçen 43 sikkenin imparatoru belirlenebilmiştir. Sikkeler I. Iustinianus (527-565) ile II. Constans (MS 641-668) arasında tarihlenmektedir. Sikkelerin imparatorlara göre dağılımına bakıldığında, Celenderis sikkelerinde olduğu gibi en fazla örneği 22 sikkıyla Heraclius dönemi sikkeleri oluşturmaktadır. Heraclius dönemi sikkelerini; II. Constans (10), Mauricius Tiberius (5), I. Iustinianus (2), Phocas (2), II. Iustinus (1) ve imparatoruz dönem (1) sikke ile takip etmektedir. Katalogda yer alan sikkelerin darphanelere göre dağılımında da, Constantinopolis 29 sikke buluntusuyla en fazla temsil edilen darphane olurken; Thessalonica, Nicomedia, Cyzicus, Antiochia, Seleucia Isauria ve Alexandria darphanelerine ait örnekler de görülmektedir¹⁰.

Olba tiyatrosu kazılarında ele geçen 43 Doğu Roma sikkesinin birimlerine göre dağılımına bakıldığında; 2'si *decanummia* (10 *nummia*), 7'si *yarım follis* (20 *nummia*), 34'ü de *follis* (40 *nummia*) birimindedir. Dikilitaş Pullu Kilisesi sikkelerinde görüldüğü gibi, Olba tiyatrosu kazılarında ele geçen sikkelerin de büyük çoğunluğunu *follis* ve *yarım follisler* oluşturmaktadır.

¹⁰ Sariz 2014, 47-48.

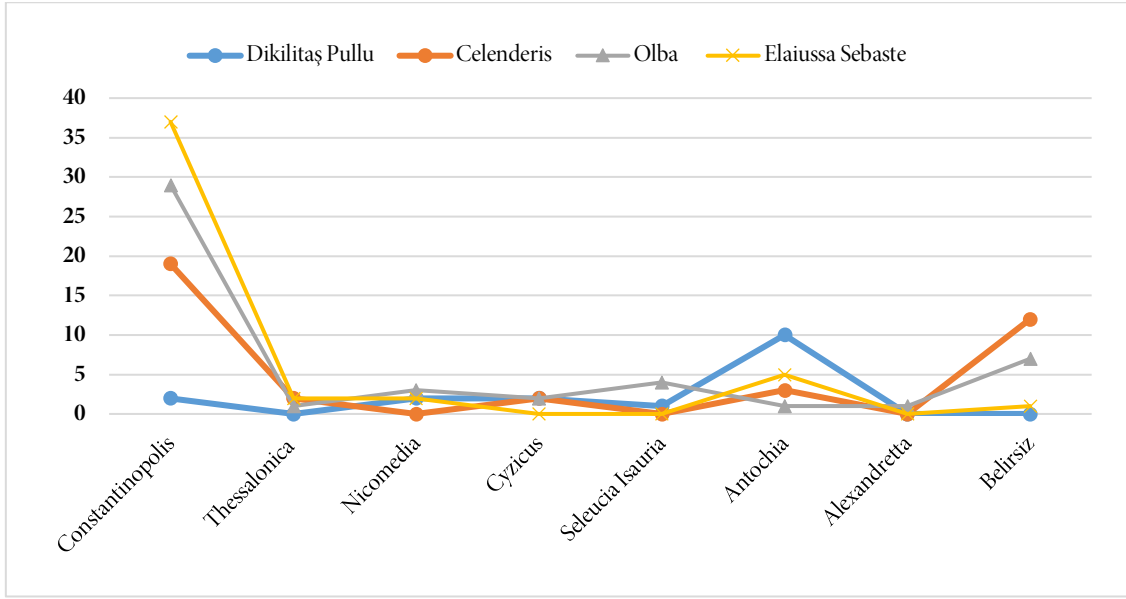

Fig. 7. Dağlık Kilikya Bölgesi Sikkelerinin Darphanelere Göre Dağılımının Karşılaştırması

Dağlık Kilikya Bölgesi'nin önemli kentlerinden biri olan Elaiussa Sebaste kentinde; 1995-1999 yılları arasındaki kazılarda, 47 Doğu Roma sikkesi ele geçmiştir. Sikkelerin imparatorlara göre dağılımı; Anastasius (1), I. Iustinianus (3), II. Iustinus (2), II. Tiberius (1), Mauricius Tiberius (2), Phocas (2), Heraclius (27) ve II. Constans (9) şeklindedir. 40 sikke *folles* (40 *nummia*), 1 sikke (30 *nummia*) ve 6 sikke *yarım folles* (20 *nummia*) değerindeyken sikkelerin darphanelere göre dağılımında ise; Constantinopolis'in (37), Antiochia (5), Nicomedia (2), Thessalonica (2) sikke örneği bulunurken 1 sikkenin darphanesi ise belirsizdir¹¹.

Celenderis, Olba ve Elaiussa Sebaste kazıları sikke buluntularının yanı sıra Kilikya Bölgesi'nde; Yumuktepe kazısı sikke buluntuları ve 2 altın sikke definesi yayımlanmıştır. Yumuktepe kazılarında ele geçen Doğu Roma sikke buluntuları MS 11. yüzyılda yoğunlaşırken, erken döneme tarihlenen 1 sikke bulunmaktadır. Yüzeide bulunmuş söz konusu sikke; I. Iustinianus Dönemi'ne tarihlenmekte olup, Nicomedia darplı ve 1 *folles*'tir¹². Altın sikke definelerinden ilki; Mersin ili, Erdemli ilçesi, Küstütlü Köyü'nde bulunmuştur. 48 sikkeden oluşan define içerisinde; I. Iustinianus (3), II. Iustinus (1), II. Tiberius (1), Mauricius Tiberius (6), Focas (34) ve Heraclius (3) sikkesi bulunmaktadır¹³. Bir diğer altın sikke definesi ise, Silifke'nin Ekşiler Köyü'nde bulunmuştur. 10 sikkeden oluşan define; II. Iustinus (1), II. Tiberius (2), Mauricius Tiberius (2), Focas (1) ve Heraclius (3) sikkelerini içermektedir¹⁴. Her iki altın definedeki sikkelerin tamamı Constantinopolis darphanesinde basılmışlardır.

Kilikya Bölgesi, Geç Antikçağ sikkelerinde yoğunluğu, Constantinopolis darplı sikkeler oluşturmaktadır (Fig. 7). Constantinopolis darplı sikkelerin temsil oranının çok yüksek olmasında sikkelerin büyük çoğunluğunun Heraclius dönemine tarihlenmesinin etkisi büyüktür. MS 610-611 yılında Sasanilerin, Antiochia'yı ele geçirmiş olmalarından dolayı¹⁵, Heraclius döneminde, Sasanî iş-

¹¹ Tekin 1999a, 321-323; Tekin 2003, 541-556.

¹² Tekin 1998, 273-278.

¹³ Tekin – Ünlü 1998, 279-285.

¹⁴ Öztürk 2002, 119-126.

¹⁵ Dignas – Winter 2007, 117.

gali altındaki Antiochia darphanesinde sikke darbu durmuştur. Celenderis kazılarında bulunan 22 Heraclius sikkesi içerisinde, hiç Antiochia darphanesine ait örnek bulunamazken, darphanesi okunabilen 13 Heraclius sikkesinin 12'si Constantinopolis darplıdır. Olba tiyatrosu kazılarındaki darphanesi okunabilen 19 Heraclius sikkesinin, 12'sinin Constantinopolis darphanesinde basılmıştır¹⁶. Elaiussa Sebaste'de ise, 27 Heraclius sikkesinin 24'ü Constantinopolis darphanesine aittir¹⁷. Celenderis ve Tarsus kazılarında bulunmuş yayınlanmamış, Heraclius dönemi sikke buluntularının da büyük çoğunluğu Constantinopolis darplıdır¹⁸. Celenderis, Olba, Elaiussa Sebaste ve Tarsus kazılarında ele geçen sikkelerde, Dikilitaş Pullu Kilisesi sikkelerinin aksine Antiochia darphanesinin temsil oranının düşük olmasında sikkelerin, yoğunlukla Antiochia darphanesinin kapalı olduğu döneme ait sikkelerden oluşmasıdır. Sonuç olarak, MS VI. yüzyılda Dağlık Kilikya Bölgesi'nde sirkülasyonda olan sikkelerin büyük bir çoğunluğunun Antiochia darphanesinden karşılandığını ancak MS 610-611 yılında Sasanilerin, Antiochia'yı ele geçirmeleriyle beraber, kentteki darphanenin faaliyetinin durması nedeniyle bölgede Constantinopolis darplı sikkelerin dolaşımının arttığı görülmektedir. Bununla birlikte bu kentlerdeki kazılarda ele geçen Geç Antikçağ sikkelerinin tamamının yayınlanması durumunda Doğu Roma İmparatorluğu'nun en geniş sınırlarına ulaştığı ve refah düzeyinin üst seviyede olduğu I. Iustinianus dönemi başta olmak üzere, MS VI. yüzyıla ait sikke örneklerinde ve aynı doğrultuda bölgeye yakın kent olan Antiochia darplı sikkelerin temsil oranında belirgin bir artış olacağını söylenebilir.

Kilikya Bölgesi yayımlı müze örneklerine bakıldığında; Adana Arkeoloji Müzesi'nde yer alan 175 altın Doğu Roma sikkesi¹⁹ ve Tarsus Müzesi'ndeki 24 altın Doğu Roma sikke yayınlanmıştır²⁰. Bu iki makalede de incelenen sikkeler içerisinde Dikilitaş Pullu Kilisesi kazılarında bulunan II. Iustinianus dönemine tarihlenen *semmissis* birimindeki tek altın sikkenin benzer örneği yoktur. Adana Arkeoloji Müzesi'nde yer alan satın alma yoluyla elde edilmiş olup müzede sergilenmekte olan 27 adet Doğu Roma bronz sikkesi²¹ ve Anamur Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen Roma ve Doğu Roma sikkelerinin belirli olmayan bir grubunun incelendiği çalışmada 9 Doğu Roma sikkesi olmak üzere; Kilikya Bölgesi'ndeki müzelerde yer alan toplamda 36 bronz sikke yayınlanmıştır²². Söz konusu yayınlardaki sikkeler satın alma yoluyla alınmış olsalar da, müzenin territoriumundaki kentlerde ele geçmiş olma ihtimalleri yüksektir ancak söz konusu çalışmalarda müzeye kayıtlı sikkelerin çok küçük bir bölümünü temsil eden az sayıda ve sadece envanterlik değerdeki sikkeler ele alındığından, sağlıklı bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir. Bununla birlikte her iki çalışmada da dikkati çeken konu Dikilitaş Pullu Kilisesi sikke örneklerinde olduğu gibi, Doğu Roma sikkelerinde yoğunluğun MS VI. yüzyıl sikkelerinde olmasıdır.

Kilikya Bölgesi'ndeki yayımlı kazı ve müze buluntularına genel olarak değerlendirdiğimizde, Dikilitaş Pullu Kilisesi sikkelerinin dönemlere göre dağılımının Kilikya Bölgesi'ndeki yayımlı müze buluntularıyla uyduğu ama kazı buluntularıyla da uyuşmadığını görmekteyiz. Celenderis, Olba ve Elaiussa Sebaste sikke buluntuları ve yayınlanmamış Celenderis ve Tarsus sikke buluntularında MS

¹⁶ Sarıiz 2014, 58.

¹⁷ Tekin 1999a, 321-323.

¹⁸ Demirel-Gökalp 2007, 405.

¹⁹ Buyruk 2014a.

²⁰ Buyruk 2015, 13-32.

²¹ Buyruk 2014b, 1-27.

²² Çelikbaş 2014, 61-66.

VII. yüzyılda belirgin bir artış görülmektedir²³. Dikilitaş Pullu Kilisesi'ndeki sikkelerinin büyük bir bölümü ise, MS VI. yüzyıla tarihlenmektedir. Dikilitaş Pullu Kilisesi sikke buluntuları gibi Anadolu genelinde bulunan Doğu Roma bronz sikkeleri de, MS VI. yüzyıla yoğunlaşmaktadır²⁴. Yine Syria Bölgesi'ndeki Antiochia Orontes'in de, Doğu Roma sikke buluntularının büyük bir bölümü MS VI. yüzyıla tarihlenmektedir²⁵. Celenderis, Olba, Elaiussa Sebaste ve Tarsus Doğu Roma sikke buluntuları içerisinde, Heraclius dönemi sikkelerinde görülen yoğunluk, Heraclius'un, Sasanilere karşı Kilikya'da yaptığı seferlere bağlanmaktadır²⁶. Heraclius, bu seferler sırasında küçük başarılar kazansa da, Sasanilerin Anadolu'ya girmelerine engel olamamış ve Kilikya Bölgesi'nin büyük bir bölümü, MS 613 yılında Sasani egemenliğine girmiştir²⁷. Heraclius'un, bölgedeki askeri varlığını güçlendirmek için MS 616 yılından, MS 618 yılına kadar Isauria metropolisi Seleucia'da askeri darphaneler kurduğu bilinmektedir²⁸. Dikilitaş Pullu Kilisesi sikkeleri içerisinde en geç tarihli bronz sikke MS 616-617 yıllarında Seleukia Isauria darphanesinde basılmıştır. Hem Dikilitaş Pullu Kilisesi hem de Olba kazılarında, Seleukia Isauria darphanesine ait sikkelerin ele geçmesi, Sasani savaşlarının sikke buluntuları üzerindeki etkisine bağlanabilir²⁹. Batı Anadolu'daki kazı ve müze çalışmaları sonucunda yayınlanmış darphanesi okunabilen 1546 sikke içerisinde Seleukia Isauria darphanesine ait sikkelerin bulunmaması da³⁰, darphanenin savaş döneminde çevre kentlerdeki sikke ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak faaliyete geçirildiği düşüncesini desteklemektedir. Sikke sayılarının az olması nedeniyle kesin olarak ifade etmemiz mümkün olmasa da, Dikilitaş Pullu Kilisesi sikke buluntularında MS 617 yılı sonrasında görülen kesilme, Kilikya Bölgesi'nde bu tarih ve sonrasında yoğun olarak yaşanan Doğu Roma-Sasani savaşlarına bağlanabilir. Bütün bu veriler toplandığında, Kilikya Bölgesi sikke buluntularında MS VI. yüzyılın ortalarından, MS VII. yüzyılın ortalarına kadar devam eden Doğu Roma-Sasani savaşlarının yansımalarının görüldüğü söylenebilir. Kilikya Bölgesi dışında Sasani savaşlarının etkisini, Pamphylia ve Karia Bölgesi sikke buluntuları içerisinde de görmekteyiz. Tek, Side'de ele geçen Doğu Roma sikkelerinin neredeyse dörtte birinin Heraclius dönemine tarihlenmesi ve MS 622-623 yılı ve sonrasında kentte sikke bulgularında ciddi bir kesinti olmasından, Side sikke buluntularıyla ilgili verileri, Pamphylia Bölgesi'nde yayınlanmış sikke buluntularının da doğrulamasından yola çıkarak söz konusu tarihte Pamphylia Bölgesi'nde bir Sasani akınları olabileceğine değinmiştir³¹. Karia Bölgesi sikke buluntularında da, Sasani savaşlarının etkilerini görmemiz mümkündür. Karia Bölgesi'nde ele geçen Heraclius sikkeleri analiz edildiğinde, MS 616'dan itibaren sikke buluntu sayısında başlayan azalmanın, savaşın sona erdiği MS 628-629 yıllarında yeniden artışa geçmesi de bu düşüncüyü desteklemektedir³². Sasani akınlarının etkileri; Sardis, Ephesos, Pergamon, Aphrodisias, Hierapolis ve Laodikeia kentleri sikke buluntularına üzerinde de izle-

²³ Demirel-Gökalp 2007, 385.

²⁴ Demirel-Gökalp 2017a, 392.

²⁵ Waage 1952, 182.

²⁶ Foss 1990, 721-747; Kaegi 2000, 58-60; 2003, 122; Oyarçın 2010, 73; Sarıöz 2014, 79; Demirel-Gökalp 2015, 851; Ostrogorsky 2017, 95.

²⁷ Foss 1975, 723.

²⁸ Grierson 1951, 56; DOC II/I, 39.

²⁹ Hild – Hellenkemper 1990, 43; Harl 2002, 17; Lieu – Greatrex 2005, 195; Erten *et al.* 2012, 548.

³⁰ Demirel-Gökalp 2018, 96.

³¹ Tek 2015, 123-136.

³² Tek *et al.* 2019, 185-186.

nebilmektedir³³. Dikilitaş Pullu Kilisesi'nde ise, ele geçen sikkelerin sayısal olarak çok az olması nedeniyle, savaşın olduğu dönemde sikke buluntularında belirgin bir azalma ve bittiği dönemde yeniden bir artışa geçtiği yönünde elimizde bir veri bulunmamaktadır. Bununla birlikte; Dikilitaş Pullu Kilisesi sikkeleri; Celenderis, Olba, Elaiussa Sebaste yayınlamış sikke buluntularıyla birlikte değerlendirildiğinde, Sasani akınlarının, Dağlık Kilikya Bölgesi sikke buluntuları üzerinde etkilerinin görüldüğünü söylememiz mümkündür.

Anadolu'daki yayınlanmış sikke buluntularında, MS VII. yüzyılın ortalarında görülen kesilme, Dikilitaş Pullu Kilisesi bronz sikkelerinde de izlenebilmektedir. MS VII. yüzyılın ortasından, MS IX. yüzyılın ortalarına kadar olan zaman dilimini kapsayan dönemde, Anadolu'da bronz sikke buluntularında belirgin bir azalma görülmektedir³⁴. Bu dönemde, Anadolu'nun, Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi'ndeki Altın Çağı, Sasani, Avar, Slav, Goth ve Arap istilalarıyla kesintiye uğramıştır³⁵. İstilalardan dolayı antik kentlerin çoğu terk edilmiş, ayakta kalabilenler ise akropollere çekilerek basit birer yerleşim karakterine bürünmüşlerdir³⁶. Karanlık Çağı olarak adlandırılan dönemde, Dikilitaş Pullu Kilisesi sikkelerinde olduğu gibi, Anadolu'daki sikke buluntuları yayınlanmış kentlere bakıldığında Kilikya Bölgesi'ndeki Celenderis, Olba, Elaiussa Sebaste ve Tarsus kentlerin yanı sıra, Syria'daki; Antiochia Orontes³⁷, Pamphylia'da; Perge³⁸ ve Side³⁹, Likya'da; Arykanda⁴⁰, Andriake⁴¹ ve Olympos⁴², Pisidia'da; Antiocheia⁴³ ve Sagalassos⁴⁴, Caria'da; Kaunos⁴⁵, Stratonikeia⁴⁶, Nysa⁴⁷, Myndos⁴⁸ ve Aphrodisias⁴⁹, İonia'da; Ephesus⁵⁰, Smyrna⁵¹ ve Claros⁵², Lydia'da; Sardis⁵³, Mysia'da; Pergamon⁵⁴, Troas'ta; Troia⁵⁵, Smintheion⁵⁶ ve Parion⁵⁷, Phrygia'da; Aizanoi⁵⁸, Galatia'da; Pessinus⁵⁹,

³³ Tek 2015, 125-126.

³⁴ Lightfoot 2002, 233; 2003, 23.

³⁵ Foss 1975, 721.

³⁶ Foss 1996, 25; Çizmeli-Öğün, 2004, 29.

³⁷ Waage 1952, 182.

³⁸ Tekin 1987, 80-113; Şen 2004, 107-112; Erol 2005, 74-101; Köker 2007, 127-137.

³⁹ Atlan 1976, 93-94; Tek 2015, 123-136.

⁴⁰ Tek 2002, 399-401.

⁴¹ Bulut – Şengül 2014, 100-103.

⁴² Demirel-Gökalp 2016, 325.

⁴³ Sancaktar 2013, 372-374; Sancaktar 2014, 519-520.

⁴⁴ Demirel-Gökalp 2007, 376.

⁴⁵ Çizmeli-Öğün 2007, 39-62.

⁴⁶ Tek *et al.* 2019, 175-209.

⁴⁷ Özbil 2014, 435.

⁴⁸ Şahin 2016, 311-333.

⁴⁹ Tek *et al.* 2019, 182.

⁵⁰ Foss 1979.

⁵¹ Ersoy *et al.* 2014, 72-95; Ünal – Ersoy 2017, 265.

⁵² Çizmeli-Öğün 2012, 70.

⁵³ Bates 1971; Buttrey 1981; Evans 2018.

⁵⁴ Bendall *et al.* 1993.

⁵⁵ Bellinger 1961.

⁵⁶ Çizmeli-Öğün 2004, 29.

Bithynia'da; Tiejum⁶⁰, Paphlagonia'da; Hadrianoupolis⁶¹ ve Pompeiopolis⁶², Pontus'ta; Komana⁶³ gibi kentlerinin sikke buluntularının da, MS VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren aniden kesildiği veya az sayıda sikke örneğiyle temsil edildiği görülmektedir⁶⁴.

Dikilitaş Pullu Kilisesi'ne eklenti olarak yapılan M7 olarak adlandırılan mekândaki kazı çalışmalarında, 1.75 m uzunluğundaki güney duvarını açığa çıkarmaya yönelik çalışmalar sırasında ele geçen 12 bronz sikkeyi ayrıca değerlendirmek önemlidir (Fig. 3). Söz konusu sikkeler her ne kadar bir kap veya kese içerisinde bulunmasa da olasılıkla güney duvarının belli bir bölümdeki boşluğa saklanmış veya yapının tahribat evresinde bu bölümde unutulmuş; sikke sayısı ve MS VI. yüzyılın ekonomisi düşünüldüğünde alım gücü düşük günlük kullanım amaçlı, sikkelerin tamamının aynı zamanda sirkülasyonda olduğu küçük bir defneyi temsil etmektedir. Sikkelerin imparatorlara göre dağılımı: I. Iustinianus (1), Tiberius Constantinus (2), Mauricius Tiberius (9) şeklindedir. Definedeki en erken tarihli sikke MS 559-560 ve en geçi MS 591-593 yılları arasına tarihlenmektedir. Yani söz konusu define 33 yıllık bir birikimi göstermektedir (Fig. 8). Burada dikkat etmemiz gereken bir konu da sikkelerin % 75'inin, 584 ile 593 yılları arasına 9 yıllık çok kısa bir tarih aralığına yoğunlaşmasıdır. Kilikya Bölgesi Geç Antikçağ sikkeleri içerisinde yoğun olarak temsil edilen Phocas ve Heraclius sikkelerinin bu define içerisinde örneklerinin bulunmaması ve sikkelerin Mauricius Tiberius döneminde belli bir tarih aralığında yoğunlaşması, sikkelerin MS 593 yılı veya birkaç yıl gibi kısa bir süre sonrasında toplu bir şekilde kaybedilmiş veya saklandığı yerde unutulmuş olduğunu güçlendirmektedir. Mekân 7'de ele geçen 11 sikkenin birimi *follis* (40 *nummia*) iken, 1 sikke *yarım follis* (20 *nummia*) değerindedir. Söz konusu sikkelerin darphanelere göre dağılımına bakıldığında; Antiochia (9), Cyzicus (2) ve Constantinopolis (1) sikkeyle temsil edilmektedir.

Dikilitaş Pullu Kilisesi defnesiyle karşılaştırabileceğimiz benzer bir define de, Anemurium antik kenti 1976 yılı hamam kazılarında ele geçmiştir. 37 sikkeden oluşan definedeki sikkelerin, 1'i Tiberius Constantinus, 36'sı ise Mauricius Tiberius dönemine tarihlenmektedir. Sikkelerin 34'ü 1 *follis*, 3'ü de *yarım follis* değerindedir. Definedeki sikkeler darphanelere göre; Constantinopolis (15), Antiochia

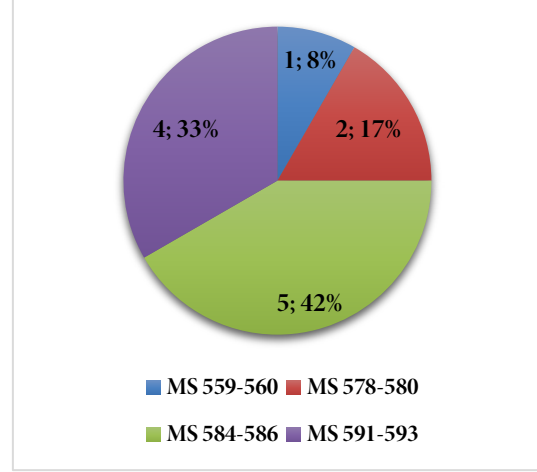

Fig. 8. Mekân 7'de Bulunan Geç Antikçağ Defnesi Sikkelerinin Darp Yıllarına Göre Dağılımı

⁵⁷ Oyarçin 2015b, 135-137.

⁵⁸ Köker 2013, 147-148.

⁵⁹ Wilde 1997, 101-103.

⁶⁰ Lenger – Atasoy 2015, 391-395.

⁶¹ Lafı *et al.* 2016, 187-206; Oyarçin 2019; 442-451.

⁶² Dalaison – Delrieux 2011, 144-145.

⁶³ Ünal 2019, 236-241.

⁶⁴ MS VII. ortalarından, IX. yüzyıl ortalarına kadar olan dönemde, Anadolu genelinde sikke buluntularında görülen belirgin azalmayı, Saraçhane (Hendy 1986, 278-373) ve Amorium (Katsari *et al.* 2012) sikke buluntularında görememekteyiz.

(14), Nicomedia (5), Cyzicus (2) ve Thessalonica (1) şeklinde dağılım göstermektedir⁶⁵. Her iki sikke definesinin de imparatorlara göre dağılımında, Mauricius Tiberius dönemine tarihlenen sikkelerdeki yoğunluk benzerdir. Yine her iki define de büyük birimli sikkelerden oluşmaktadır. Darphanelere göre dağılımda ise ilk göze çarpan, her iki define için de Antiochia darphanesi temsil oranının Dağlık Kilikya'daki diğer kentlere oranla oldukça yüksek olmasıdır. Söz konusu definelerin en geç tarihli sikkeleri arasında 10 yıllık bir zaman farkı olsa da, her iki definenin de, Mauricius Tiberius dönemi sonlarına doğru kaybedilmiş veya gömülmüş olduğu söylenebilir (Fig. 9). Anadolu'da yayınlanmış defineler içerisinde Mauricius Tiberius döneminde kaybedilmiş veya gömülmüş olma ihtimali yüksek olan bir diğer sikke definesi de; Dağlık Kilikya Bölgesi'ndeki, Selinus antik kentinde bulunmuştur. 7 altın sikke oluşarı bu küçük definenin, sikkelerinin en geç tarihli ve 5'i Mauricius Tiberius dönemine aittir⁶⁶.

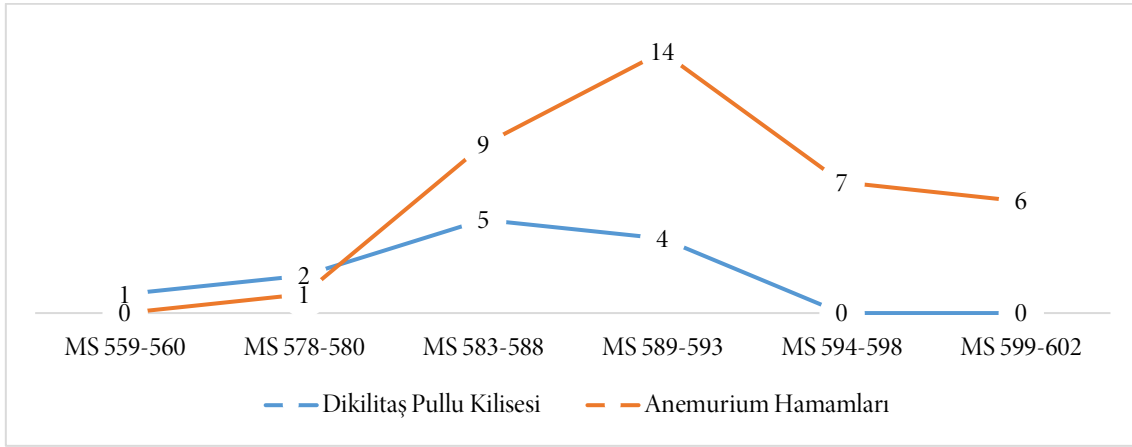

Fig. 9. Dikilitaş Pullu Kilisesi ve Anemurium Hamam Definesinin Yıllara Göre Dağılımı

Dikilitaş Pullu Kilisesi sikke buluntuları, yapıdaki mimari kalıntılarla birlikte değerlendirildiğinde⁶⁷, kilisenin ve eklenti mekânlarının inşa tarihi ve evreleri hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Akdeniz'de bir koy kıyısında inşa edilen kilise yapısına, sonraki dönemlerde ihtiyaçlar doğrultusunda eklenti olarak yeni mekânların (müştemilatların) yapıldığı ve bu mekânların kilise ile birlikte aynı dönemlerde kullanıldığı hem kilise içerisinde hem de mekânlar içerisinde ele geçen sikkelerin aynı dönemlere ait olmasından yola çıkarak söylenebilir. Yapıdaki kazılarda ele geçen en erken sikke buluntusunun MS 541-542 yılları arasında darp edilmiş olması da, kilisenin MS VI. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği düşüncesini güçlendirmektedir. 2018 yılında M7 nolu mekânda ele geçen MS 559 ile 593 yılları arasında darp edilmiş 12 sikkeden oluşarı define, kiliseyle aynı doğrultuda yapılan dükkân veya depo olarak kullanılan eklenti mekânların, MS VI. yüzyılın sonunda kullanım dışı kalmış olabileceğini akla getirmekle birlikte, ilerleyen yıllarda kilise ve çevresinde yapılacak olan arkeolojik kazılar bize daha net veriler sunacaktır. Kilise içerisinde bulunan MS VII. yüzyılın sonlarına kadar uzanan sikke buluntuları ise, kilisenin en az MS VII. yüzyılın sonuna kadar kullanımda kaldığına işaret etmektedir. Sonuç olarak Dikilitaş Pullu Kilisesi'nde ele geçen Geç Antikçağ sikkelerinin; bulunduğu yapının mimari kalıntılarıyla birlikte yorumlandığında yapının inşa ve tadilat evreleri hakkında ipuçları veren önemli bir arkeolojik buluntu grubu olduğu söylenebilir.

⁶⁵ Russel 1983, 119-131.

⁶⁶ Mosser 1935, 78.

⁶⁷ Beşaltı – Şahin 2018, 359-370.

Katalog

I. Iustinianus MS 527-565

Nicomedia MS 541-542

ÖY: DN IVSTINI – ANVS PP AVC; İmparatorun büstü cepheden, tüy sorguçlu miğferli, zırhlı, sağ elinde haçlı globus, sol omzunda süvari betimli kalkan ve sağ boşlukta haç.

AY: M, üstte haç, solda ANNO, sağda X / Ç, Kesimde: NIKO.

Ref: BM I, 45, 195; DOC I, 114, 120b1; MIB I, 118, 115.

1. AE, Follis, 41 mm, 23.74 gr, Ky. 6, K. Env. No. DK. 2017-B10.

Antiochia MS 559-560

ÖY: DN IVSTINI – [ANVS PP AVC]; İmparatorun büstü cepheden, tüy sorguçlu miğferli, zırhlı, sağ elinde haçlı globus, sol omzunda süvari betimli kalkan ve sağ boşlukta haç.

AY: K, üstte haç, solda ANNO, sağda XXX / III, Kesimde: p.

Ref: DOC I, 150, 247; MIB I, 124, 155d.

2. AE, Yarım Follis, 27 mm, 9.88 gr, Ky. 11, K. Env. No. DK. 2018-11.

Antiochia MS 562-563

ÖY: [DN] IVSTINI – [ANVS PP AVC]; İmparatorun büstü cepheden, tüy sorguçlu miğferli, zırhlı, sağ elinde haçlı globus, sol omzunda süvari betimli kalkan ve sağ boşlukta haç.

AY: K, üstte haç, solda ANNO, sağda XXXÇ, Kesimde: p.

Ref: DOC I, 150, 248; Sear 2006, 74, 231.

3. AE, Yarım Follis, 28 mm, 8.24 gr, Ky. 12, K. Env. No. DK. 2018-1.

Flavius Tiberius Constantinus MS 578-582

Antiochia MS 578-579

ÖY: DM TIB CONS - TANT P P AVC; Büst cepheden, konsül giysili, taç giymiş, tepesinde üç yapraklı süs ve pendilialı; sağ elinde mappa, sol elinde kartal başlı asa bulunuyor.

AY: M, üstte haç, solda ANNO, sağda Ç, Kesimde: THEUP.

Ref: BM I, 117, 94; DOC I, 282, 40.

4. AE, Follis, 36 mm, 13.87 gr, Ky. 6, K. Env. No. DK. 2018-4.

Cyzicus MS 579-580

ÖY: DM TIB CONS - TANT P [P AVC]; Büst cepheden, konsül giysili, taç giymiş, tepesinde üç yapraklı süs ve pendilialı; sağ elinde mappa, sol elinde kartal başlı asa bulunuyor.

AY: M, üstte haç, solda ANNO, sağda Ç, Kesimde: KYZB.

Ref: DOC I, 281, 35b1.

5. AE, Follis, 30 mm, 16.08 gr, Ky. 11, K. Env. No. DK. 2018-12.

Nicomedia MS 580-581

ÖY: [DM TI[B CONS - TANT P P AV]; Büst cepheden, konsül giysili, taç giymiş, tepesinde üç yapraklı süs ve pendilialı; sağ elinde mappa, sol elinde kartal başlı asa bulunuyor.

AY: M, üstte haç, solda ANNO, sağda ÇI, Kesimde: NIKO[A].

Ref: BM I, 113, 67; DOC I, 278, 29a; Demirel-Gökalp 2017b, 46, 258-259.

6. AE, Follis, 31 mm, 13.57 gr, Ky. 1, K. Env. No. DK. 2018-2.

Flavius Mauricius Tiberius MS 582-602

Antiochia MS 584-585

ÖY: DN TNOCS – S T NIT [A PP V]; Büst cepheden, konsül giysili, taç giymiş, tepesinde üç yapraklı süs ve pendilialı; sağ elinde mappa, sol elinde kartal başlı asa bulunuyor.

AY: M, üstte haç, solda ANNO, sağda II, Kesimde: THEUPS.

Ref: DOC I, 338, 153; MIB II, 120, 95b; Sear 2006, 127, 532; Demirel-Gökalp 2009, 80, 264; Demirel-Gökalp 2014, 50, 213; Demirel-Gökalp 2017b, 52, 297.

7. AE, Follis, 32 mm, 12.45 gr, Ky. 6, K. Env. No. DK. 2018-3.

ÖY: DN TNOCS – S [...] TI PP I V; Büst cepheden, konsül giysili, taç giymiş, tepesinde üç yapraklı süs ve pendilialı; sağ elinde mappa, sol elinde kartal başlı asa bulunuyor.

AY: M, üstte **haç**, solda **ANNO**, sağda **II**, Kesimde: **THEUP**.

Ref: DOC I, 338, 153; MIB II, 120, 95b; Sear 2006, 127, 532; Demirel-Gökalp 2009, 80, 264; Demirel-Gökalp 2014, 50, 213; Demirel-Gökalp 2017b, 52, 297.

8. AE, Follis, 30 mm, 11.56 gr, Ky. 6, K. Env. No. DK. 2018-8.

ÖY: []; Büst cepheden, konsül giysili, taç giymiş, tepesinde üç yapraklı süs ve pendilialı; sağ elinde mappa, sol elinde kartal başlı asa bulunuyor.

AY: M, üstte **haç**, solda **ANNO**, sağda **II**, Kesimde: **THEUP**.

Ref: DOC I, 338, 153; MIB II, 120, 95b; Sear 2006, 127, 532; Demirel-Gökalp 2009, 80, 264; Demirel-Gökalp 2014, 50, 213; Demirel-Gökalp 2017b, 52, 297.

9. AE, Follis, 30 mm, 12.67 gr, Ky. 6, K. Env. No. DK. 2018-9.

Antiochia MS 585-586

ÖY: **DN ITIT[NOG]** - [...]; Büst cepheden, konsül giysili, taç giymiş, tepesinde üç yapraklı süs ve pendilialı; sağ elinde mappa, sol elinde kartal başlı asa bulunuyor.

AY: M, üstte **haç**, solda **ANNO**, sağda **III**, Kesimde: **THEUP**.

Ref: DOC I, 338, 154; Tekin 1999b, 143, 103; Sear 2006, 127, 532.

10. AE, Follis, 31 mm, 11.30 gr, Ky. 6, K. Env. No. DK. 2018-10.

Antiochia MS 591-592

ÖY: **[DN MAVRI]** - **CNP A [VT]**; Büst cepheden, konsül giysili, taç giymiş, tepesinde üç yapraklı süs ve pendilialı; sağ elinde mappa, sol elinde kartal başlı asa bulunuyor.

AY: M, üstte **haç**, solda **ANNO**, sağda **X**, Kesimde: **THEUP**.

Ref: BM I, 144, 169; DOC I, 341, 162c; MIB II, 120, 96c; Sear 2006, 127, 533; Demirel-Gökalp 2014, 51, 217-218; Demirel-Gökalp 2017b, 52, 299.

11. AE, Follis, 31 mm, 10.03 gr, Ky. 6, K. Env. No. DK. 2018-5.

Antiochia MS 592-593

ÖY: **DN MAVRI** - **CNP AVT**; Büst cepheden, konsül giysili, taç giymiş, tepesinde üç yapraklı süs ve pendilialı; sağ elinde mappa, sol elinde kartal başlı asa bulunuyor.

AY: M, üstte **haç**, solda **ANNO**, sağda **X / I**, aşağıda officina harfi **Γ**, Kesimde: **THEUP**.

Ref: BM I, 144, 173; DOC I, 341, 163b; Sear 2006, 127, 533; Demirel-Gökalp 2009, 80, 271; Demirel-Gökalp 2017b, 52, 300.

12. AE, Follis, 30 mm, 10.77 gr, Ky. 6, K. Env. No. DK. 2018-6.

13. AE, Follis, 29 mm, 12.57 gr, Ky. 6, K. Env. No. DK. 2018-7.

Cyzicus MS 585-586

ÖY: **[DN MAVRIC]** - **TIBER [PP AVC]**; Büst cepheden, konsül giysili, taç giymiş, tepesinde üç yapraklı süs ve pendilialı; sağ elinde mappa, sol elinde kartal başlı asa bulunuyor.

AY: M, üstte **haç**, solda **ANNO**, sağda **II / II**, Kesimde: **KYZ**.

Ref: DOC I, 331, 121b; Sear 2006, 124, 518.

14. AE, Follis, 29 mm, 11.88 gr, Ky. 6, K. Env. No. DK. 2018-13.

Constantinopolis MS 592-593

ÖY: **DN MAVRIC** - **[TIBER P]P AVC**; Büst cepheden, konsül giysili, taç giymiş, tepesinde üç yapraklı süs ve pendilialı; sağ elinde mappa, sol elinde kartal başlı asa bulunuyor.

AY: M, üstte **haç**, solda **ANNO**, sağda **X / I**, aşağıda officina harfi **€**, Kesimde: **CON**.

Ref: DOC I, 308, 36c.

15. AE, Follis, 31 mm, 9.98 gr, Ky. 7, K. Env. No. DK. 2018-14.

Flavius Heraclius MS 610-641

Seleucia Isauria MS 616-617

ÖY: **DNNHERAC** - **ILIVS[RFENSI]**; Solda Heraclius, sağda Heraclius Constantinus,

chlamys ve taç giymişler. Sağ ellerinde haçlı globus tutuyorlar. Başları arasında haç var. Heraclius constantinus daha kısa boyda.

AY: M, üstte khristogram, solda ANNO, sağda ÇI, aşağıda officina harfi B, Kesimde: SELISU.

Ref: DOC II/I, 328, 181a1; Sear 2006, 181, 845.

16. AE, Follis, 30,5 mm, 13.72 gr, Ky. 6, K. Env. No. DK. 2017-B11.

II. Iustinianus MS 685-695

Constantinopolis MS 687-692

ÖY: DN IVSTINIA – ANVS PC AVC; Konsül-

lük tacı ve elbisesi giymiş imparatorun büstü cepheden, kısa sakallı. Sağ elinde globus üzerinde haç tutmaktadır.

AY: VICTORIA AVÇY; Küçük bir globus üzerinde potent haç. Lejand sonunda officina harfi S, Kesimde: CONOB

Ref: BM II, 333, 19; DOC II/II, 580, 9; Sear 2006, 247, 1251.

17. AV, Semmissis, 2,17 gr, 18 mm, Ky. 6, K. Env. No. DK. 2017-B9.

11

12

13

14

15

16

17

BİBLİYOGRAFYA

- Atlan 1976 S. Atlan, *1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*. Ankara 1976.
- Bates 1971 G. E. Bates, *Archaeological Exploration of Sardis Byzantine Coins*. Cambridge 1971.
- Bellinger 1961 A. R. Bellinger, *Troy the Coins*. New Jersey 1961.
- Bendall *et al.* 1993 S. Bendall, L. Ilisch – C. Morriison, *Die Fundmünzen aus der Stadtgrabung von Pergamon*. Berlin 1993.
- Beşaltı – Şahin 2018 K. Beşaltı – S. Şahin, “Dağlık Kilikia Kıyılarında Bir Erken Bizans Kilisesi: Pullu Kilisesi Kazı Çalışmaları ve İlk Bulgular”. *Amisos* 3/5 (2018) 359-370.
- BM *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum: Vol. I-II*. Ed. Warwick Wroth. London 1908.
- Breckenridge 1959 J. D. Breckenridge, *The Numismatic Iconography of Justinian II (685-695, 705-711 A.D.)*. New York 1959.
- Bulut – Şengül 2014 S. Bulut – M. Şengül, “2009-2012 Yılları Andriake Kazı Sikkeleri ve Yerleşim Tarihine Katkıları”. Eds. K. Dörtlük, O. Tekin – R. B. Seyhan, *First International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics 25-28 February 2013* (2014) 79-110.
- Buttrey 1981 T. V. Buttrey, “Byzantine, Medieval and Modern Coins and Tokens”. Eds. T. V. Buttrey, A. Johnston, K. M. MacKenzie – M. L. Bates, *Greek, Roman and Islamic Coins From Sardis* (1981) 204-226.
- Buyruk 2014a H. Buyruk, *Adana Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bizans Dönemi Altın Sikkeleri*. Ordu 2014.
- Buyruk 2014b H. Buyruk, “Adana Arkeoloji Müzesi’nde Sergilenen Bir Grup Bakır Bizans Sikkeleri”. *Sanat Tarihi Dergisi* XXIII/1 (2014) 1-27.
- Buyruk 2015 H. Buyruk, “Tarsus Müzesi Bizans Altın Sikkeleri”. *Journal of History Studies* 7/2 (2015) 13-32.
- Çelikbaş 2014 E. Çelikbaş, “Anamur Müzesi’ne Satın Alma Yoluyla Gelen Bir Grup Roma ve Bizans Sikkeleri”. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2014) 52-72.
- Çizmeli-Öğün 2004 Z. Çizmeli-Öğün, “Smintheion Kazıları Sikkeleri Buluntuları”. *Anadolu/Anatolia* 26 (2004) 25-37.
- Çizmeli-Öğün 2007 Z. Çizmeli-Öğün, “Kaunos Kentinin Bizans Dönemi Sikkeleri Buluntuları (1965-2002)”. Eds. C. Işık, Z. Çizmeli-Öğün – B. Varkıvanç, *Calbis Baki Öğün’e Armağan* (2007) 39-62.
- Çizmeli-Öğün 2012 Z. Çizmeli-Öğün, “Klaros Kutsal Alanı Kazılarında Ele Geçen Sikkeler (1988-1997)”. Eds. T. Yiğit, M. A. Kaya – A. Sina, *Ömer Çapar’a Armağan* (2012) 57-74.
- Dalaison – Delrieux 2011 J. Dalaison – F. Delrieux, “Les monnaies trouvées à Pompeiopolis durant les campagnes de fouilles 2006–2009”. Ed. L. Summerer, *Pompeiopolis I Eine Zwischenbilanz nach fünf Kampagnen (2006-2010)* (2011) 141-148.
- Demirel-Gökalp 2007 Z. Demirel-Gökalp, *Yalvaç ve Isparta Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bizans Sikkeleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi. Eskişehir 2007.
- Demirel-Gökalp 2009 Z. Demirel-Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*. Ankara 2009.
- Demirel-Gökalp – Kılıç 2011 Z. Demirel-Gökalp – S. Kılıç, “Heraklius’un Follisleri: Bolu Arkeoloji Müzesi

- Örnekleri". Eds. C. Erel, B. İşler, N. Peker – G. Sağır, *Anadolu Kültürlerinde Süreklilik ve Değişim* (2011) 251-264.
- Demirel-Gökalp 2014 Z. Demirel-Gökalp, *Malatya Arkeoloji Müzesi Bizans Sikkeleri Kataloğu*. İstanbul 2014.
- Demirel-Gökalp 2015 Z. Demirel-Gökalp, "Byzantine Bronze Coins Found in Anatolia and Their Circulation". Eds. P. M. Militello – H. Öniz, *Soma 2011 Proceedings of the 15th Symposium on Mediterranean Archaeology, held at the University of Catania 3-5 March 2011/ 2* (2015) 849-855.
- Demirel-Gökalp 2016 Z. Demirel-Gökalp, "Olympos Kazısı 2009-2012 Yılları Bizans Sikke Buluntuları". *Phaselis II* (2016) 323-337.
- Demirel-Gökalp 2017a Z. Demirel-Gökalp, "Antik Phrygia'da Bizans Sikke Dolaşımı". *Sanat Tarihi Dergisi XXVI/2* (2017) 379-393.
- Demirel-Gökalp 2017b Z. Demirel-Gökalp, *Kütahya Müzesi Bizans Sikkeleri*. Ankara 2017.
- Demirel-Gökalp 2018 Z. Demirel-Gökalp, "Anadolu'nun Ege Kıyılarında Erken Bizans Dönemi Sikke Dolaşımı". Eds. C. Ünal, A. Ersoy, C. Gürbryk – B. K. Kasalı, *Ege Dünyası Liman Kentleri Sikke, Mühür ve Ağırlıkları* (2018) 83-98.
- Erol 2005 A. Erol, *Perge Kazı Sikkeleri: 1989-1998*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul 2005.
- Ersoy et al. 2014 A. Ersoy, M. Önder – H. Turan, *Antik Smyrna Sikkeleri (2008-2012)*. İzmir 2014.
- Dignas – Winter 2007 B. Dignas – E. Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity, Neighbours and Rivals*. Cambridge 2007.
- DOC I *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume I, Anastasius to Maurice 491-602*. Eds. A. R. Bellinger – P. Grierson. Washington 1966.
- DOC II/I *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume II, Phocas to Theodosius III 602-717, Part 1, Phocas and Heraklius (602-641)*. Eds. A. R. Bellinger – P. Grierson. Washington 1966.
- DOC II/II *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume II, Phocas to Theodosius III 602-717, Part 2, Heraklius Constantine to Theodosius III*. Eds. A. R. Bellinger – P. Grierson. Washington 1966.
- Erten et al. 2012 E. Erten, M. Özyıldırım – T. Akçay, "Mersin Silifke Olba 2010 Kazısı". *KST* 33/2 (2012) 545-564.
- Evans 2018 J. D. Evans, *Coins from the Excavations at Sardis: Their Archaeological and Economic Contexts Coins from the 1973 to 2013 Excavations*. London 2018.
- Foss 1975 C. Foss, "The Persians in Asia Minor and the end of Antiquity". *The English Historical Review* CCCLVII (1975) 721-747.
- Foss 1979 C. Foss, *Ephesus after Antiquity: A Late Antique, Byzantine and Turkish City*. Cambridge 1979.
- Foss 1990 C. Foss, "The Persian Asia Minor and the end of Antiquity". Ed. C. Foss, *History and Archaeology of Byzantine Asia Minor* (1990) 721-747.
- Foss 1996 C. Foss, "Lycia in History", *Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor* (1996) 3-37.
- Grierson 1951 P. Grierson, "The Isaurian Coins of Heraklius". *The Numismatic Chronicle*

- and *Journal of the Royal Numismatic Society, Sixth Series* 11/41 (1951) 55-67.
- Grierson 1999 P. Grierson, *Byzantine Coinage*. Washington 1999.
- Harl 2002 K. W. Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanımlanması İçin Rehber: Bizans (MS 498-1282)*. İstanbul 2002.
- Hendy 1986 M. F. Hendy, "The Coins". Ed. R. M. Harrison, *Excavations at Saraçhane in Istanbul* (1986) 278-373.
- Hild – Hellenkemper 1990 F. Hild – H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien, Tabula Imperii Byzantini* 5. Wien 1990.
- Kaegi 2000 W. E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*. İstanbul 2000.
- Kaegi 2003 W. E. Kaegi, *Heraklius Emperor of Byzantium*. Cambridge 2003.
- Katsari *et al.* 2012 C. Katsari, C. S. Lightfoot – A. Özme, *The Amorium Mint and the Coin Finds, Amorium Reports* 4. Berlin 2012.
- Köker 2007 H. Köker, *Perge Kazı Sikkeleri: 1999-2004*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul 2007.
- Köker 2013 H. Köker, "Aizanoi Kazısı 2011-2012 Yılları Sikke Buluntuları". Ed. E. Özer, *Aizanoi I* (2013) 133-151.
- Lieu – Greatrex 2005 S. N. C. Lieu – G. Greatrex, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars, Part II AD 363-630*. London 2005.
- MIB I *Moneta Imperii Byzantini Vol. I: von Anastasius I bis Justinianus I (491-565)*. Wien 1973.
- MIB II *Moneta Imperii Byzantini Vol. II: von Justinus II bis Phocas (565-610)*. Wien 1975.
- Mosser 1935 S. M. Mosser, *A Bibliography of Byzantine Coin Hoards, The American Numismatic Society*. New York 1935.
- Lafli *et al.* 2016 E. Lafli, C. S. Lightfoot – M. Ritter, "Byzantine coins from Hadrianoupolis in Paphlagonia". *Byzantine and Modern Greek Studies* 40/2 (2016) 187-206.
- Lenger – Atasoy 2015 D. S. Lenger – S. Atasoy, "Tios Kazılarında Bulunan Sikkeler / Coins From the Tios Excavations". Eds. S. Atasoy – Ş. Yıldırım, *Zonguldak'ta Bir Antik Kent: Tios 2006-2012 Arkeolojik Çalışmaları ve Genel Değerlendirme*. Ankara (2015) 381-416.
- Lightfoot 2002 C. Lightfoot, "Byzantine Anatolia: Reassessing The Numismatic Evidence". *Revue Numismatique* 6 (2002) 229-239.
- Lightfoot 2003 C. Lightfoot, "Amorium'daki Sikke Buluntuları: Anadolu'da Bizans Para Ekonomisi İçin Yeni Kanıtları". *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 3 (2003) 23-38.
- Ostrogorsky 2017 G. Ostrogorsky, *Bizans Devlet Tarihi*. Çev. F. Işıltan. Ankara 2017.
- Oyarçin 2010 K. Oyarçin, *2008 Yılı Kelenderis Agora Bazilikası Kazısında Bulunan Geç Antik Çağ (MS 3- MS 7) Sikkeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya 2010.
- Oyarçin 2015a K. Oyarçin, "2008 Yılı Kelenderis Agora Bazilikası Kazısında Bulunan Geç Antik Çağ (MS 3- MS 7 Yüzyıl) Sikkeleri". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19/1 (2015) 239-264.
- Oyarçin 2015b K. Oyarçin, "Parion Kazısı 2010-2014 Yılları Numismatik Çalışmaları". *Parion Kazıları 10. yıl Armağanı* (2015) 133-139.
- Oyarçin 2019 K. Oyarçin, "Sikke Buluntuları Işığında Hadrianoupolis Kilise C Yapısı". Eds. A. Işık, T. Aydeniz – İ. H. İmamoğlu, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Ka-*

- rabiük ve Çevresinde Dini, İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu Bildirileri Kitabı* (2019) 442-451.
- Özbil 2014 C. Özbil, "Nysa Kazısı Sikke Buluntuları (1992-2012)". Eds. K. Dörtlük, O. Tekin – R. Boyraz-Seyhan, *First International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics 25-28 February 2013* (2014) 429-436.
- Öztürk 2002 İ. Öztürk, "Ekşiler Köyü (Tekeköy) Kurtarma Kazısı", *12. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu* (2002) 119-126.
- Russell 1983 J. Russell, "A Coin Hoard of Maurice Tiberius from Anemurium, Isaura". *American Numismatic Society, Museum Notes* 28 (1983) 119-131.
- Sancaktar 2013 H. Sancaktar, "2012 Yılı Pisidia Antiokheia Kazısı Sikkeleri: Ön Rapor". Eds. B. Hürmüzlü, M. Fırat – A. Gerçek, *Pisidia Araştırmaları I Sempozyum Bildirileri Kitabı* (2013) 368-377.
- Sancaktar 2014 H. Sancaktar, "Antiokheia (Pisidia) Kazısı Sikkeleri: 2008-2012". Eds. K. Dörtlük, O. Tekin – R. Boyraz-Seyhan, *First International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics 25-28 February 2013* (2014) 518-524.
- Sariiz 2014 E. Sariiz, *Tiyatro Kazısı Sikke Buluntuları Işığında Olba Kenti Yerleşim Tarihi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara 2014.
- Sear 2006 D. R. Sear, *Byzantine Coins and Their Values*. London 2006.
- Şahin 2016 M. Şahin, "Geç Antik ve Bizans Çağına Ait Myndos Sikkeleri". Ed. D. Şahin, *Myndos Araştırmaları I Myndos Kazı ve Araştırmaları 2004-2013* (2016) 307-342.
- Şen 2004 N. T. Şen, *Perge Akropolis Kazı Sikkeleri: 1994-2003*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul 2004.
- Tek 2002 A. T. Tek, *Arykanda Kazılarında Bulunan Antik Sikkeler Üzerinde Yeni İncelemeler: 1971-2000 Sezonları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara 2002.
- Tek 2015 A. T. Tek, "Side Sikke Buluntuları Işığında MS 622/3'de Pamphylia'ya "Olası" Bir Sasani Saldırısı". *CollAn* 14 (2015) 123-136.
- Tek et al. 2019 A. T. Tek, H. Köker – E. Sariiz, "Stratonikeia 2008-2018 Yılı Kazılarında Bulunan Erken Bizans Sikkeleri". Ed. B. Söğüt, *Stratonikeia Çalışmaları 4: Mimari, Heykel ve Küçük Buluntu Araştırmaları* (2019) 175-209.
- Tekin 1987 O. Tekin, *Perge Kazılarında Bulunan Sikkeler 1956-1983*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul 1987.
- Tekin 1998 O. Tekin, "Byzantine Coins From Yumuk Tepe Including A Lead Seal", *Anatolia Antiqua* VI (1998) 273-278.
- Tekin – Ünlü 1998 O. Tekin – Y. Ünlü, "Küstüllü Hoard of Byzantine Solidi", *Anatolia Antiqua* VI (1998) 279-285.
- Tekin 1999a O. Tekin, "Monete Provenienti Dallo Scavo". Eds. E. Schneider, E. Bretschneider, *Elaiussa Sebaste I Campagne di Scavo 1995-1997* (1999) 319-326.
- Tekin 1999b O. Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri*. İstanbul 1999.
- Tekin 2000 O. Tekin, *Eskiçağda Para (Antik Numismatiğe Giriş)*. İstanbul 2000.
- Tekin 2003 O. Tekin, "Catalogue of the Excavation Coins found in the Campaigns of 1998 and 1999". Ed. E. E. Schneider, *Elaiussa Sebaste II* (2003) 541-556.
- Ünal 2004 C. Ünal, "Ödemiş Müzesinden Bir Grup I. Iustinianos ve II. Iustinos Dönemi Sikkeleri". *Sanat Tarihi Dergisi* XIII/2 (2004) 119-137.

- Ünal 2010 C. Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir 2010.
- Ünal 2012 C. Ünal, *Manisa Müzesi Bizans Sikkeleri*. Manisa 2012.
- Ünal 2015 C. Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*. Ankara 2015.
- Ünal – Ersoy 2017 C. Ünal – A. Ersoy, “Smyrna Kazıları 2008-2015 Yılları Arası Bizans Sikke Buluntularının İstatiksel ve Grafik Destekli Ön Değerlendirilmesi”. Eds. B. Yolaçan, G. Şakar – A. Ersoy, *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları II* (2017) 257-266.
- Ünal 2019 C. Ünal, “Byzantine Coin Finds from the Komana Excavation: A Preliminary Study”. Eds. D. B. Erciyas – M. A. Eser, *Komana Small Finds* (2019) 231-251.
- Waage 1952 D. B. Waage, *Antioch on-the-Orontes IV/2 Greek, Roman, Byzantine and Crusaders’ Coins*. London 1952.
- Wilde 1997 G. Wilde, “Monnaies Au Musee De Pessinonte”. *EA* 301-302 (1997) 101-113.